

„AKO ŽENA NEĆE PRESTI, GOLA ĆE SE TEPSTI“

GRADSKI MUZEJ POŽEGA

*MJESTO I ULOGA ŽENE
U TRADICIJSKOJ KULTURI
POŽEŠKOG KRAJA*

KATALOG
ETNOGRAFSKE IZLOŽBE

GRADSKI MUZEJ U POŽEGI
VELIKA IZLOŽBENA DVORANA
16.- 31. SVIBNJA 2008.

"AKO ŽENA NEĆE PRESTI, GOLA ĆE SE TEPSTI"

**MJESTO I ULOGA ŽENE
U TRADICIJSKOJ KULTURI
POŽEŠKOG KRAJA**

KATALOG ETNOGRAFSKE IZLOŽBE

**GRADSKI MUZEJ U POŽEGI
VELIKA IZLOŽBENA DVORANA
16. - 31. SVIBNJA 2008.**

POVODOM MEĐUNARODNOG DANA MUZEJA - 18. SVIBNJA

UVOD

"DIVOJAČKOG SELA NIGDI NEMA"

Predmet interesa naše izložbe je uloga i mjesto žena u kulturi požeškog kraja, vrlo slično ostatku cijelog Panonskog prostora, ali i Dinarskog, obzirom na migracije stanovništva koje su zadesile ovaj kraj od 16. stoljeća na ovamo¹. Pokušali smo kroz terenska istraživanja, literaturu i izvore pratiti sudbinu žene kroz životne i godišnje cikluse, odnosno odnos okoline prema njoj (zadružnih obitelji i seoske zajednice) od kraja 18. do prve polovine 20. stoljeća. Sakupljeni podaci odaju vrlo težak i sa današnjeg kuta zaprepašujuće nepravedan tretman patrijarhalne sredine u svim fazama njenog života, baš kako sugerira narodna poslovice - "Divojačkog sela nigdi nema"².

U požeškom kraju životom žena u zadružnim obiteljima koje su bile najčešći model obiteljske strukture (*družine*, odnosno *vrpačke kuće* označavaju zajed-

ničku organizaciju života nekoliko obitelji krvnog srodstva u tri ili više generacija), u svojim djelima samo se usputno bavila nekolicina suvremenika od kraja 18. do prvih desetljeća 20. stoljeća.³

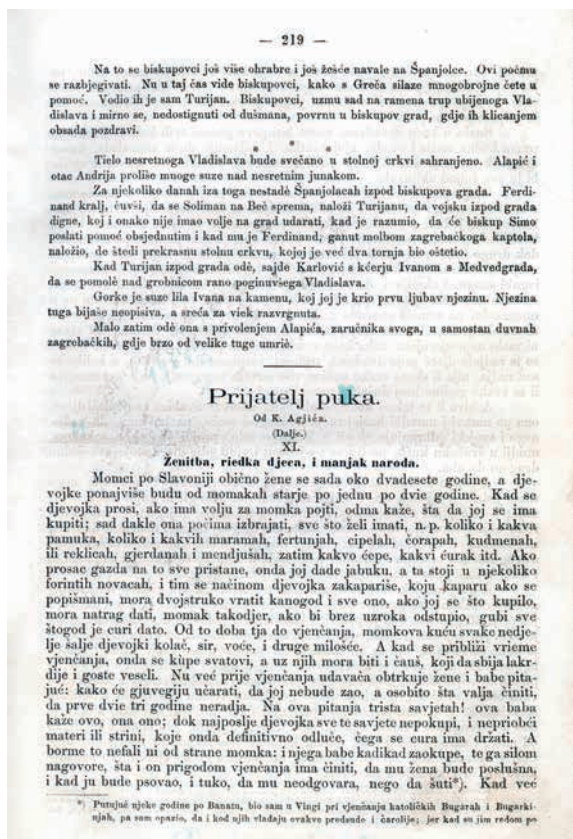
Bečki prirodoslovci Matija Piller i Ljudevit Mitterpacher⁴ koji su krajem 18. stoljeća boravili u našem kraju, prvi nam donose konkretne opise života požeških seljanki. Prosvjetitelj (svećenik, povjesničar, etnograf) i dobar poznavatelj Slavonije, pa tako i Požeštine, Luka Ilić Orivočanin⁵, te fra Kajo Agjić⁶ rodnom iz Pleternice, suradnik prvog hrvatskog časopisa "Slavonac", sredinom su 19. stoljeća u razmaku nekoliko desetljeća primjećivali probleme zadružne organizacije obitelji.

Ivo Čakalić doljanovački seljak-etnograf svojim se zapisima i pjesmama s nostalgijom prisjećao vlastitog djetinjstva krajem 19. i početkom 20. stoljeća, te pred sam Drugi svjetski rat, Ivo Franić Požežanin⁷ ravnatelj Etnografskog muzeja u Zagrebu. Svaki nam od njih na specifičan način pruža sliku odnosa zadružne obitelji, odnosno sliku seoske zajednice prema ženama, dakako s vlastitim komentarima.

Iako su obiteljske zadruge migracijom doseljenika iz srednje Europe i drugih dijelova Hrvatske, te promjenom ekonomskih uvjeta i agrarne politike od kraja 19. do polovice 20. stoljeća posve nestale, pa se samim tim promijenio i odnos unutar seoske zajednice, zanimljivo je da smo većinu običaja uspjeli potvrditi u sjećanjima naših kazivača.⁸ To dokazuje da se patrijarhalni odnos prema ženama uza sve promjene duboko ukorijenio u našim prostorima do današnjih dana.

Život u zadrugama nije bio jednostavan, ali je svojom strogom i tradicionalnom organizacijom pružao svojim članovima garanciju zadovoljavanja najosnovnijih potreba, sigurnost i svojevrsnu zaštitu u politički i ekonomski nesigurnim vremenima. Na čelu zadruge bio je *gazda* ili *kućegazda* (obično najstariji ili najsposobniji od muškaraca) kojega su svi članovi (kojih je znalo biti i tridesetak) morali bezuvjetno slušati i odgovarati mu za svoje postupke (Franić 1936, 103-107).⁹ *Gazdarica* je bila njegova žena ili najsposobnija žena u zadrugi, koja organizirajući posao žena u zadrugi (Franić 1936, 105, 106, 128) niti izdaleka nije imala toliko utjecaja i značaja kao gazda. Zadruga je funkcionirala u dogovoru gazde s oženjenim muškarcima, s njegovom riječi kao posljednjom.

A posljednje u zadružnoj hijerarhiji - bile su žene. One nisu imale pravo glasa, niti pravo nasljeđivanja (Franić 1939, 110). Takav stav zadruge pratio je ženu od rađanja u jednoj, do smrti u drugoj zadrugi u koju je prelazila udajom.

Fra Kajo Agjić, *Ženidba, rietka dieca i manjak naroda, Prijatelj puka, Slavonac, 14, Požega, 1863.*

¹Buturac, Josip: Stanovništvo Požege i okolice 1700-1950, JAZU, Zagreb, 1967-

²Naslovi pojedinih cjelina su narodne poslovice (inv. broj E 773) - determinatori narodnog stava i mišljenja, koje je sakupio Ivo Čakalić (1889-1971), seljak etnograf iz Doljanovaca. Zahvaljujući ovoj izložbi, odnosno sredstvima Grada Požege i Ministarstva kulture RH, cjelokupan fondus njegovih sjećanja, zapisa običaja i pjesama pohranjenih u našem muzeju, trajno će se zaštititi mikrofilmiranjem, odnosno približiti digitalizacijom svim korisnicima narodnog blaga.

³Život žena u seoskim sredinama Hrvatske možemo sagledati dijelom iz stručnih članaka koji se etnološki bave temama poroda, svatovskih običaja, pojedinih ženskih poslova (poput prerade lana i konoplje ili tekstilnog rukotvorstva), muško-ženskih odnosa, ženske subkulture, te posebno života u zadrugama.

⁴Matija Piller i Ljudevit Mitterpacher: Putovanje po Požeškoj županiji, Osijek, 1995.

⁵Luka Ilić Orivočanin, 1846, Zagreb

⁶Fra Kajo Agjić: *Ženidba, rietka dieca i manjak naroda, Prijatelj puka, Slavonac, 14, Požega, 1863.*

⁷Franić, Ivo: Etnografske zabilježbe iz Sreza Slavonskog Požeškog, Vjesnik etnografskih muzeja, Zagreb, 1936.

⁸U svrhu istraživanja ove teme za sada obišli smo središnji dio Požeške kotline (Jakšić, Grabarje, Cerovac), te istočni dio (Jurkovac, Sovski Dol, Djedina Rijeka, Imrijević, Paka

⁹Ivo Franić navodi rjeđak primjer kako je u Frkljevcima u zadrugi Katić kućegazda bila žena - baba Birda, koja je kao takva priznata od vlasti, te da je zadrugu vodila odlučno i s puno samosvijesti (Franić 1939, 105-106)

PRIPREME ZA UDAJU

"UZMI KONJA PO HODU, A DIVOJKU PO RODU"

Kako je posla u zadružnoj obitelji bilo i previše, obzirom na ekstenzivan način poljoprivrede, ženskih je ruku uvijek manjkalo. To je bio i razlog zbog kojega su zadruge još sredinom 19. stoljeća ženile mladiće od 14 godina za djevojke starije i do desetak godina (Ivić 1846, 35).

Nedostatak osobnog izbora bračnog druga s obje strane zadržao se još dobrim dijelom do polovice 20. stoljeća. Bilo je najvažnije da si obitelji budućih ženika ekonomski odgovaraju. Kazivači se dobro sjećaju slučaja kada je cura znala pobjeći za onoga kojega su joj branili, što je bila sramota za obje obitelji, pa tada nije bilo ni svatova (Paka, Jurkovic, Jakšić, Grabarje, Imrijević). Dogovoreni brakovi iz interesa, bez ljubavi donosili su

Majka i kćerka iz Ramanovaca

prešućivan fenomen preljuba u instituciji ženskog naziva **inoča** kojim ćemo se pozabaviti poslije.

Od desetak godina, čim su bila sposobna za posao, ženska djeca su usvajala sve vještine koje će im dati startninu za bolju udaju i pripremiti ih za težak život u muževoj zadruzi. Djevojke su na Sv. Vida prije sunca brale poseban cvijet govoreći tri puta uzastopce: "Sveti Vide, što mi oči vide, to mi ruke urade" (Cerovac). Od malena su odgajane za savršeno obavljanje svih poslova koje ih očekuju, ali prije svega na bezuvjetnu poslušnost.

Zajedno s majkama, ovisno o materijalnim mogućnostima, spremale su miraz, koji se početkom 20. stoljeća sastojao uglavnom od **ruva**. Morale su otkati sve

ono što će budućoj mladoj dostajati za početak života u novoj zajednici (ponjave, ćilime, peškire, odjeću za sebe i muža), brojne poklone i ukrase za svatove (Ivić 1846, 71) ali i dio svoje **gizde**. Običaj da su svaku djevojku iz kuće nudili zadrugama sa mladićima za ženidbu pokušavajući je što bolje udati demonstracijom bogatstva njene nošnje, potvrdili smo u Cerovcu i Grabarju gdje su cure prije udaje izmijenjale i do 15 **kriša**. Dakako da se taj dio miraza prenosio generacijama sa majke na kćer. Jednako tako djevojka je morala načijati perja za barem 6 jastuka i 2 perine, te pripremiti dio vlastitog alata za izradu tkanja (Jakšić, Cerovac).

Kad je među zadrugama pao dogovor, slijedio je cijeli niz običaja kojima je djevojku momkova obitelj **"otkupljivala"** (kako god se to moglo tumačiti), od **kaparisanja novcima** (Franić 1939, 131), poklonima za proštenja, do redovitog nedjeljnog donošenja milošće budućoj mladoj godinu dana i više (Kožić 1982, 16). Protiv dugog perioda zaruka borili su se župnici još sredinom 19. stoljeća, jer su takvi običaji predstavljali veliki financijski trošak za zadругu (Ivić 1846, 73), iako se za svaku buduću snahu izdvajao isti iznos. Zanimljivo je da je u slučaju odustajanja momka, djevojci ostajala kapara i pokloni, a ako je djevojka odustajala morala je momkovo zadruzi vratiti dupli iznos (Agjić 1863, 219)!

Zaručnici iz Trenkova

AKO ŽENA NEĆE PRESTI, GOLA ĆE SE TEPSTI

STATUS MLADE U NOVOJ ZAJEDNICI

"SVI PITAJU KAKO MLADA, A NIKO KAKO J' MLADOJ"

Dijeleći istu, tešku i neizvjesnu sudbinu udaje u tuđu zadrugu, žene su generacijama razvile čitav niz tajnih radnji kojima su upućivale savjetima mladu djevojku što činiti da bi osigurala što podnošljiviji život u novoj zajednici (Agjić 1863, 219). Da bi joj muž bio vjeran, morala bi u crkvi pred vjenčanje tajno ostaviti darak na oltaru, uz molitvu "Ovaj dar na oltar, a ja lvin gospodar" (Kaloper 1941, 33), pri povratku u svoju kući sakrila bi se u sobicu, te bi mladoženju u trenutku kad dolazi po nju sa svatovima gledala kroz prozor preko konjske orme sa riječima "Uzdah te ko konja, vežem te ko vola" (Kaloper 1941, 34; Imrijevcji). Kad bi pak došla u mladoženjinu kuću morala bi reći "Ja pod gredu, a svi pod petu" (Kaloper 1941, 34). U trenutku kad se međusobno svlače u kiljeru za prvu bračnu noć i kad mlada izuva mladoženju, morala bi ga tucnuti cipelom po čelu govoreći "Lupim te u čelo, da ne ideš u selo!" (Kaloper 1941, 34). Kako je muž ne bi tukao, mlada bi također morala tako čvrsto zavezati vezicu na čarapi da ju mladoženja ne može razvezati (Ivić 1848, 74). Isto tako nastojala bi posljednja ući u krevet kako bi bila gospodarica mužu, a ne on njoj (Kaloper 1941, 34). U krevetu su popola dijelili jabuku koju su donijeli sa sobom iz crkve u cilju skladnog zajedničkog života (Imrijevcji).

Možda se ove magijske predostrožnosti čine pretjeranima, ali dolaskom djevojke u novu zadrugu, ona je postajala posljednja karika hijerarhijskog lanca, nižeg statusa čak i od družinske djece (Čapo-Žmegač 1998, 264). Godinu dana morala je odrađivati "pripravnički staž" radeći najteže poslove uglavnom izvan kuće, sve ono što nitko nije htio. Prelaskom u novu obitelj postala je metla i omelo koju su svi iskoristavali (Agjić 1863, 22; Ilić 1848, 72).¹⁰

U svakom slučaju, njen zadatak nije bio lak, morala je udovoljiti svima, a posebno muškim članovima zadruge, dokazivala se svojom poslušnošću i marom. Prva je ustajala, posljednja lijegala, ložila je vatru, mela je sobu, pomagala redušama, donosila vodu koja često i nije bila blizu, polijevala ruke muškim članovima pri umivanju, koristeći pri tome ručnike iz svog miraza (Čakalić, GMP, Rkp. br. 52; Jakšić, Imrijevcji). Brinula se o obući svih muškaraca, izuvala im je navečer blatne obojke i opanke, čistila ih i ponovo im ujutro obuvala (Čakalić, GMP, Rkp. br. 52). Za vrijeme jela služila je ostale jedući stojeći (Čakalić, GMP, Rkp. br. 52), ili kako kaže jedan kazivač - "mlada je morala brzo jesti" (Cerovac). Svatko joj je mogao zapovijedati, pa čak i najmanje dijete, jer konstatira Kajo Agjić, "da ne bi bila takva sva bi ju čeljad ukljuvala" (Agjić 1863, 220).

Dakako da nije mogla nadati podršku ni od svoje bivše obitelji, jer je udajom prestala biti njenim članom (Franić 1939, 132). Kada bi nedjeljom ili svecem pješice otišla u posjetu k svojim, vrativši se u muževu zadrugu nije smjela večerati da ne sramoti roditeljsku kuću (izgledalo bi da joj nisu dali jesti), iako je od višesatnog hodanja itekako ogladnjela (Grabarje).

Na taj težak i često puta ponižavajući status već su

Svatovi u Doljanovcima

ju pripremali svatovski običaji: cijelim putem u crkvu, iz crkve, te do mladoženje, mlada je morala jedina stajati u zaprežnim kolima, dok su dakako svi ostali svatovi sjedili i dobro se zabavljali (Imrijevcji). Ulazila je u brak pred ogromnim pritiskom hoće li zadovoljiti uzuse nove radne sredine, jer se od nje očekivalo da bude dobra radna investicija, pa su uslijedila vraćanja i magijske zaštite koje bi joj osigurala poletnost, brzinu. Na kolima, prije polaska u crkvu dali su joj da otpuhne pero, kako bi u svim poslovima bila laka na nogama (Imrijevcji). Poslije prvog noćenja u novoj kući, mlada je morala pomesti sobu, dok su joj svatovi podmetali smeće ometajući je, morala je polijevati ruke svim svatovima pri umivanju. Prvu bračnu noć svatovske šaljidžije su na vrata od kiljera nabacale velike predmete da mlada ne može uteći, a poslije prve bračne noći tek je uslijedilo poniženje kada je svekrva ušla u kiljer da na tragovima s plahte provjeri snahinu nevinost (Cerovac).

Zabranjivanje mladino predbračnog iskustva (za razliku od mladoženjinog!) zabilježili smo u još jednom kontekstu. Naime, djevojke za koje se znalo da ne ulaze u brak nevine, morale su na svadbenoj bjelini kao javni biljeg svoje nemoralnosti imati prekrst - preko grudi prekrizene crvene pantljike (Imrijevcji).

BIJELA KUGA ILI KONTROLA RAĐANJA

"ŠUTI DJEVOM, ŠUTI NEVOM, PA KAD ĆU GOVORIT"

Iako, mnogi običaji, posebice svatovski, upućuju na plodnost (jabuka, dijete u krilu, motivi plodnosti na prekrivačima), činjenica je da su se žene već u drugoj polovici 19. stoljeća ustezale od rane trudnoće ili brojne djece, kako u cijeloj Slavoniji, tako i u požeškom kraju zbog čega su ih kroničari vremena prekoravali. Pokušavajući dokučiti razloge takovog trenda u domicilnog stanovništva za razliku od doseljenika, Kajo Agjić navodi tri ključna razloga od kojih za prva dva krivi isključivo žene: prvo, mlade snaše žele ostati što dulje mlade i lijepe (!), drugo, sveopći pad morala zahvaljujući ženama koje popuštaju muškim navaljivanjima prije i izvan braka što rezultira brojnim pobačajima. Ono što

¹⁰Između dva svjetska rata mladino "šegrtovanje" se ponegdje skraćivalo na 6 mjeseci (Cerovac).

se i nama čini realnim jest treći razlog - prigovaranje i poprijeko gledanje družine na žene koje imaju više djece, dakle rađaju više gladnih usta o kojima zadruga treba brinuti, te pripremati troškove u vrijeme udaje ili ženidbe svakog novog člana (*Agjić 1863, 221-222*).

Naši kazivači navodili su isključivo jedan osviješteni razlog radi kojeg su se domaće žene ograničavale na uglavnom dvoje ili troje djece - siromaštvo. Međutim, prešućivani razlog izbijao je iz svakog našeg razgovora - nedostatak potpore u krugu obitelji, jer je ženi s više djece uz sve poslove koje je i dalje morala sama obavljati ili su je zadržanom organizacijom tjerali raditi, bilo daleko teže nego onoj s manje djece (*Jurkovac, Cerovac, Imrijevc, Djedina Rika*).

Iako su muškarci prešutno odobravali mali broj djece, žene su teret kontrole rađanja morale podnijeti same, pa čak i pod cijenu vlastitog života. Aida Brenko u svom članku o bijeloj kugi u Slavoniji smatra pobjedom žena regulaciju potomstva radi lakšeg života, osvjetljavajući pri tome najtamniju i najtajnovitiju stranu ženske subkulture - pobačaje.¹¹

Slovakinje i Čehinje koje su se doseljavale između dva svjetska rata u požeški kraj sa nevjericom spominju navadu domaćih žena (Šokica i Vlahinja) da imaju malo djece, iako priznaju da su njihove žene koje su se ranije doselile već i same poprimile ovdašnji običaj malobrojnog potomstva (*Cerovac*).

Jedna od radikalnijih magijskih radnji bila je da na putu za crkvu pri odlasku na vjenčanje mlada baci iglu na prvu vodu na koju bi naišla govoreći: "Kad ovu iglu našla, u porod zašla" (*Kaloper 1941, 33*). No ako brojne magijske radnje nisu pomagale protiv čestih i brojnih začeća, žene su se pribjegavale apstinenciji, uklanjale su se muževljevim seksualnim potrebama tako da bi se ustajale iz kreveta prije muža, i poslije njega išle spavati. Bile su svjesne da će ga na taj način otjerati drugoj, iako razlog njihovoj brizi nije bila ljubomora (jer nisu ni bile udane iz ljubavi), nego činjenica da će za svaku seksualnu uslugu njihov **čolak** odnijeti inoči koji darak iz kuće, pa tako otkinuti djeci od usta (*Jurkovac*).

Zato su radije pribjegavale pobačajima.¹² Obzirom da im je liječnik do sredine 20. stoljeća bio nedostupan, odlazile su do žena iz svoga ili susjednih sela koje su

znale **smetat**, odnosno **uklanjati** plod. No, kako su ti postupci bili česti i do nekoliko puta godišnje, pa samim tim i skupi, većina se žena izvještala i obavljala sama pobačaj. Najčešće su to obavljale oštrim premetom poput guščjeg pera ili vretena, kojim su probijale uterus i izazivale krvarenje, ili još češće uz pomoć korijena samoniklih biljki **mačji rep**, **purja trava** (*Cerovac*) i **krajcara** (*Imrijevc*) čiji bi dugački korijen oprale i ostrugale. Tanji kraj bi gurnule do ušća maternice, te bi ga nakon određenog vremena, kad bi nagrizaio uterus, izvadile pomoću končića zavezanog za deblji kraj. Prema riječima većine kazivačica koje su nam se otvorile o ovoj osjetljivoj temi, nema žene koja tome nije morala pribjeći. (*Brenko 2006, 63*) Ne moramo niti spominjati opasnost od infekcija i čestu smrtnost koje su očajne žene bile svjesne. Koliko je strah od začeća bio veliki govori podatak da su već 60-tih godina 20. stoljeća žene sa sela kupovale prezervative, iako im je i potrebniji standard bio tih godina nedostupan (*Cerovac*).

RAĐANJE

"OSTAV KUĆU GOREĆU I PRIFATI ŽENU RODEĆU"

Ove se radnje možda ne mogu opravdati, ali imajući saznanja o teškom životu trudnica (*Ivić 1846, 20*), mogu se barem pokušati razumjeti. Naime, obzirom na već spomenute razloge, žena je skrivala svoju trudnoću¹³ dok god je mogla jer ju zadruga ionako ne bi poštedjela niti u jednom poslu.

Radila je sve poslove na polju, sa stokom ili u kući do posljednjeg časa. Nije rijetkost da je rodila upravo obavljajući na polju ili u staji posao na koji je večer prije bila raspoređena. Ipak, gdje god su mogle, pomogle su joj žene iz zadruge, odmjenjujući ju, ako bi stigle ili pripremajući joj mjesto za porod. Ako su imale sreće imati termin za porod u vrijeme ljeta, žene su rađale u **kiljerima** ili **kućarima**.¹⁴ Obzirom da se u kiljerima nije ložilo za vrijeme zime, porod su morale obaviti u zajedničkoj sobi u zapečku, na raženoj slami (*Jakšić*) ili na krevetu pred svim ostalim brojnim ukućanima od kojih su je dijelile tek zastrte ponjave (*Ilić 1846, 21/Čakalić, GMP, inv. br. E772*). Josip Lovretić u monografiji sela "Otok" spominje da je muški dio družine njenu patnju otežavao raznim neumjesnim šalama i zajedljivim komentarima (*Lovretić 1990, 257*). Dodatan pritisak za roditelju bilo je očekivanje zadruge muškog djeteta (posebno prvoga) kojemu su se više veselili nego li ženskom (*Franić 1939, 132*). Najveća kletva bila je ona dvosmilena - "Ne sinilo ti!" (*Jurkovac*). Dali su joj to do znanja, još kada je kao mlada prvi puta ulazila u novu kuću, te bi joj na krilo posjeli nakoljenče, muško dijete (*Ilić 1846, 66; Franić 1939, 132; Imrijevc*).

Porod bi obavila samouka seoska babica - uz pomoć tople vode, noža i nešto pređe za vezanje pupkovine. Voda od prvog kupanja bacala se uz plot, na travu, samo ne tamo gdje se hoda. Posteljica je zakopavana također uz plot ili na đubre (*Jurkovac*). Čakalić navodi da su odmah po rođenju muškom djetetu uz glavu stavljali alat, a uz žensko dijete preslicu (*Čakalić, GMP, inv. broj E772*).

Korijen biljke krajcara

¹¹Brenko, Aida: Bijela kuga, Etnološka istraživanja 11, Zagreb, 2006 (str 51-79)

¹²Vješte žene znale su u posebnim slučajevima praktirati i puno zahtjevniji zahvat prevrtanja maternice kako žena ne bi više nikada mogla zanijeti (*Jurkovac, Djedina Rika, Imrijevc*).

Po rođenju djeteta mladi se otac stidio (*Ilić 1846, 22*), jer je bio predmetom šala, muški susedljani su mu bacali perje, odnosno **cime** od perja koje ostanu poslije čijanja (koje su žene poslije vrlo teško očistile oko

Majka sa djetetom u jastuku iz Češljakovaca

kuće i po sokaku), nazivajući ih gusanima.¹⁵ Bio je to poziv na čašćenje - od rakije do **ušopane** guske (*Jakšić*). Ovi običaji, u malo promijenjenom kontekstu, zadržali su se i danas. Zanimljivo je da je reakcija kazivačica žena, od starih baka do mladih žena ista: "Muški se časte, piju i jedu, dok mi još od muke ne znamo za sebe i nitko ne pita kako nam je".

Obzirom na strah od velike smrtnosti djece, krštenje se obavljalo što prije po rođenju.¹⁶ Kumu ili kuma kojeg je prije odredila svekrva (*Cerovac*), ili je to bio vjenčani kum (*Jakšić*), po rođenju se obavještavalo slanjem perca (*Čakalić, GMP, inv. broj E772*). Kako rodilja do **uvoda** nije smjela izlaziti iz kuće (plahtama ograđenog prostora), obred krštenja djeteta odvijao se bez nje. Po potrebi, ako je crkva bila dalje, a posebno oni koji su na krštenje morali pješice (*Jurkovac*), angažirali su dojilju (ženu iz sela koja je imala mlijeka) kako bi dijete izdržalo put. Uz nju je išao kum i djetetov otac. Pri povratku s obreda uz pozdrav "Fal-

jen Isus i Marija, donesli smo jare, donesli smo janje", majci su predali dijete s kumovim poklonom, te obavili skromni doručak - babica, kum, otac, gazda (*Čakalić, inv. broj E772*), dakako bez majke.

Prvih osam dana **malih babinja** za rodilju su se brinule žene - majka, rođakinje, kuma, susjede koje su u okruglim košarama na glavama donosile hranu i za cijelu obitelj (kolače, pite, kajganu, perad). Nakon 14 dana, u nedjelju ili prvi veći svetac (*Ilić 1846, 22*), organizirale su se **velike babinje** kada je dolazila najbliža rodbina noseći u kolima i košarama mirice od čorbe i pečenke do pića i kolača što se tijekom slavlja iznosilo pred goste, uz ono što je pripremila kuća. Kumina čast se posljednja stavljala na stol. Ilić napominje da su velike babinje bile ženska čast, jer je iz svake rodbinske kuće dolazila barem jedna žena s djetetom (*Ilić 1846, 25*). Slavlje je završavalo do zalaza sunca (*Ilić 1846, 25*), jer **babinjari** nisu smjeli prespavati (*Čakalić, inv. broj E772*).

Rodilja, kao što smo već napomenuli, nije smjela izlaziti iz svog ograđenog "geta" 40 dana, odnosno do uvoda - blagoslova svećenika u crkvi kojim je ponovno "uvedena" u svakodnevni život, što Čakalić objašnjava strahom da ne ureknu nju i dijete, odnosno iz straha da izvana ne unese "gamad u kuću" (*Čakalić, GMP, inv. broj E772*). U svakom slučaju, do službenog blagoslova, rodilja je smatrana nečistom i nije smjela obavljati gotovo nikakve poslove, posebno one vezane za hranu da je onečisti, na što se posebno pazilo.¹⁷ Jedna od pozitivnih nakana ovakve izolacije rodilje bila je svakako poštediti u poslu i u seksualnim odnosima dobrih šest tjedana. Međutim, veliki pritisak poslova i manjak njenih ruku, dozvoljavali su zajednici da ju vrati na posao već nakon 5-6 dana, ali su joj ipak zabranjivali da ide u crkvu, odnosno u susjedstvo, da zadovolje bar dio običaja (*Ilić 1846, 28*).

Babinje u Češljakovcima

¹⁵Kako trudna žena na klanjima svinja nije smjela prati drob (preokreti crijeva), žene iz kuće i susjedstva odmah su znale koja je trudna (*Cerovac*)

¹⁶Kilijeri su odvojene komorice u kojima su spavali bračni parovi sa djecom do udaje ili ženidbe.

¹⁵Samo za žensku djecu (*Jurkovac*)

¹⁶Do krštenja Slovaci su pod djetetovu glavu stavljali krunicu (*Cerovac*).

¹⁷Franić opisuje kako kod sjetve nije smjela sudjelovati žena koja se vida, tj. ima mjesečnicu.

ŽENSKI POSLOVI

"ŽENA DRŽI TRI ČOŠKA U KUĆI, A ČO'EK SAMO JEDAN"

Koliko su žene u požeškom kraju posebno vrijedne, uočili su Piller i Mitterpacher još krajem 18. stoljeća na svom putovanju kroz Požeštinu: "Nigdje žene nisu tako vrijedne kao u Slavoniji: pomažu muževima u polju, upravljaju kućom i porodicom, skrbe za svu vunenu i lanenu odjeću" (Piller-Mitterpacher 1995, 147).

Dunja Rihtman Auguštin je u svojoj afirmativnoj radnji "O ženskoj subkulturi u slavonskoj zadrugi" (Rihtman Auguštin 1982, 34), uspoređujući kroničare u Slavoniji, potvrdila da je žena, osim svih tipično ženskih poslova koji u visokoj trudnoći nisu bili nimalo lakši od onih "težih" muških, radila često i sve zajedničke poslove jednako dobro kao i muškarac, iako je doživljavana samo kao pomoć. Franić, pak navodi da su žene u Požeštini radile sve poljske poslove osim oranja i kosidbe (Franić 1939, 108). No poslije raspada zadruga, žene su uz kućanske poslove i brigu o djeci "pomagale" i u čak tim izrazito muškim poslovima (Jakšić, Jurkovac, Grabarje, Djedina Rika, Imrijevcu, Paka).

Osim sijanja lana i konoplje kojom je izrađivana svakodnevna odjeća, žene su same odrađivale sve procese prerade tih biljaka: od čupanja, namakanja, stapanja, **trličanja**, **grebenanja**, **garganja**, predenja, namatanja na **rašak**, sukanja s **vitlića** na **čekrk**, preko navijanja na **mosuraču**, snovanja, navijanja na tkalački stan, do tkanja, krojenja i ukrašavanja. Taj gotovo mistični i nedokučivo kompliciran niz poslova od sjemenke biljke lana ili konoplje, do svakodnevne odjeće, obavljala je svaka žena za svoju obitelj sama (zadruga je svakoj ženi dala samo komad zemlje za sijanje lana, ako nije imala svoju zemlju koju je u miraz donijela kao osebac). Dakako da su se žene međusobno pomagale, učile jedna drugu, **zgledovima** prenosile međusobna iskustva donesena udajom iz rodni sela (Franić 1936, 108; Grabarje).

Žene nisu imale izbora, uza sav drugi svakodnevni posao u kući, staji, na dvorištu, bostanu ili polju, te su koristile svaki paralelni trenutak da rade od navedenog procesa bilo što, što im dopušta barem jedna slobodna ruka. Predući su išle s polja i u polje, na bunar po vodu

Žene pri trličanju lana, Grabarje

(Piller-Mitterpacher 1995, 147), prele su za vrijeme odmora u polju (Grabarje), za vrijeme zimskih prela i čijala dok su muškarci kartali, razgovarali ili drijemali (Cerovac, Jakšić).

Naravno da su u zadrugnoj organizaciji posla i muški članovi imali itekako mnogo obaveza (osim obrade polja i brige o stoci, izrađivali su ručno sve što je trebalo za kuću i oko kuće), ali žene su ipak radile više, u čemu se slažu svi naši izvori. Tako Piller i Mitterpacher zaključuju da su žene zaposlene preko svake

Baka pri predenju iz Kujnika

mjere, a muškarce opravdavaju, kazujući da "ako se i dogodi da nemaju posla, to nije iz lijenosti, nego što imaju premalo zemlje, a previše muškaraca" (Piller-Mitterpacher 1995, 149)!

Opće mišljenje sredine kako je sramota da je žena u bilo kojem trenutku besposlena (Grabarje, Cerovac), bilo je besplatna motivacija koja im nije ostavljala nimalo vremena za odmor ili veselje, zbližavanje s djecom, odnosno kvalitetniji život. "Slabiji" spol radio je daleko više i napornije nego "jači" spol!

Uz već nabrojane poslove, žene su kopale repu, vinograd, brale kukuruz, žele žito sa srpovima (poslije pojave kosa "samo" su **rukovetale** ili **odlagale**), obrađivale bostan (brinule o povrću), te ga spremale za zimu zajedno sa voćem, mlatile raž, brale i rešetale grah, preokretale sijeno, pravile sapun, mele kuću, dvorište i sokak, jednom tjedno **fešale** zemljani pod u zajedničkoj sobi, krečile, pa čak i rezale drva (Jakšić), pripremale jelo za tridesetak članova, nosile jelo rabotarima i nekoliko kilometara daleko u košarama na glavama, bukarama i košovima (testija, zemljana posuda) u rukama, pekle po 20-tak kruhova (po pet sati prosijavale su

AKO ŽENA NEĆE PRESTI, GOLA ĆE SE TEPSTI

Žene kod sijanja kukuruza, Požeški kraj

brašno!), nosile napoj svinjama, muzle krave, brinule o živadi, brinule za djecu.....

Kad govorimo o brizi za djecu, spomenut ćemo još jedan izrazito težak detalj u životu žena na selu. U svim nabrojanim poslovima, nisu stigle iskazivati svoje osjećaje prema djeci, jer za njih nije bilo mjesta ni vremena. Djecu od svega nekoliko mjeseci (Piller-Mitterpacher 1995, 153), žene su nosile sa sobom na polje,

Snaše zadruge Vuksanović sa djecom, snimio I. Franić

ako ih nisu imali kome ostaviti kod kuće. Nosile su ih na glavama, ili pod rukom u *koricama*, *bešikama*, ili bi ih jednostavno u ponjavi objesile za drvo (Piller-Mitterpacher 1995, 153). Onako povijene, s rukama uz tijelo, znale bi ih staviti na ponjavu razapetu na četiri kolčića, prekrivene maramom *končuljom* (Cerovac). Često su djecu koja su mirisala na mlijeko, napadali mravi ili bi na ponjavu uspuzala zmiija (Jurkovac, Sovski Dol). Za neke

¹⁸To je bio vrlo težak posao, posebno zimi, kada se morao razbijati led i kada su žene rukama dugo bile u hladnoj vodi. Kako kaže slikovito jedna kazivačica "Bile su mi ruke - k'o u patke noge" (Jurkovac).

je žene bezopasnija varijanta bila ostaviti dijete kod kuće zaključano samo, od zore do podneva, pa ga podojiti i previti za vrijeme ručka (Imrijevc, Paka). Mnoge su žene, u nedostatku rješenja, a s obzirom da je posao na polju u određeni dio godine bio prioritet, stišavale dječji plač rakijom (Piller-Mitterpacher 1995, 153) ili čajem od makovice (Jakšić, Paka), od kojega su djeca spavala cijeli dan. O posljedicama nije za govoriti!

Još je jedan izrazito ženski posao - parenje rubine, ženama odnosio mnogo vremena. To je bio zajednički i fizički prilično zahtjevan posao u kojemu su radi ekonomičnosti sudjelovale sve žene u zadruzi. Naime, jednom tjedno ili jednom mjesečno, ovisno o veličini zadruge i količini rublja, žene su na dvorištu u *parjenicu* (veliku zemljanu posudu kakvu su kupovali od Golobrdana ili drvenu poput kace) s otvorom pri dnu, koja je stajala na *kržnicama* (drvenom stalku), složile rubinu u slojevima. Pazilo se da slojevi budu složeni uredno, poput dlana, donja rubina najbolja, a prema vrhu lošija. Svaka je žena imala na rubini utkan svoj znak, obično druge boje, da se ne pomiješaju i upravo je redanje bilo čest izvor svađa, jer je svaka htjela da njeno ruho bude donje (Jakšić). Prije stavljanja rubine u parjenicu, prljavije dijelove rubine su natrljale domaćim *safunom* (kuhanjem dobivenim od sode i masnoće od obarenih krvavica) i pustile da se namaču u vodi jednu noć.

Na vrh parjenice pažljivo se složio *lužnjak* - krpa rjeđeg tkanja na koju se usuo pepeo prosijan na rešetko. Moralo se paziti da pepeo ne prođe kroz lužnjak na

Žena pri parenju rubine iz Golog Brda, GMP

rubinu kad se sipa voda, jer bi ga nagrizaio. Voda, grijana u kotlušama sipala se redom sve toplija i toplija i desetak puta. Prva bi se voda ostavila stajati preko noći da lug izgrize prljavštinu. Prije svakog sipanja čiste i toplije vode, kroz otvor na dnu parjenice, iscurila bi ohlađena i prijava voda - **lug** ili **lukšija**. Mnogi su koristili lug koji bi iscurio, za pranje kose, što je bilo prilično riskantno, jer prejak lug, posebno onaj među prvima, mogao je olužiti glavu.

Poslije luženja žene bi odvojile svaka svoju rubinu u drvena **korica** (načve) sa **praćkom** (drvena lopatica za lupanje rublja), **praljkom** (drvena daska na nogama) i **rifljačom** (drvena rebrasta daska) te nosile na potok ili na pralo (izvor sa postavljenim daskama za pranje). Svatko tko je mogao, vodio je računa da mu pralo ili potok bude "naruku" jer je bilo naporno nositi rublje daleko. Jedan po jedan dio odjeće žene su umakale u tekuću hladnu vodu i lupale praćkom i trljale na rifljaču.¹⁸ Rubina se vješala na plotovima (posebno se dobro izbjeljivala na mrazu) i njena bjelina bila je satisfakcija ženama za svu muku do sljedećeg pranja.

Ivo Čakalić, kao iznimka koja potvrđuje pravilo, opisujući narodne običaje Požeštine, ovako je vidio žene: "U Svetome pismu se štije, vridnu ženu tko dobije, velka blaga da je stek'o, što se najde na daleko" ili "I još koji vridnu ženu ima, taj je srićan u svim poslima. Tko brižne žene ne imade, taj pomalo u svemu propadne.". (Čakalić, *IEF Rkp. br. 801*)

ODNOS MUŠKARACA I SEOSKE SREDINE PREMA ŽENAMA

"DA MI JE TUĐA ŽENETINA I VELIKA SIKIRETINA, ALAJ BI JE TUK'O"

Patrijarhalna sredina u požeškom je kraju ostavila dubok trag muške superiornosti, posebno na selu. Zadrugna organizacija obitelji pogodovala je takvom odnosu. Veliku družinu gazda je morao držati u vojničkoj stezi i poslušnosti kako bi se mogao provoditi zamišljeni savršeni red. Kako je žena na dnu hijerarhijskog stupa bila je podložna i gazdi i svom čovjeku kao i svim ostalim muškarcima u zadrugi.

Ako bi slučajno proturječila ikome da ju čuje gazda, ako se svađala sa bilo kojom od drugih žena, njen muž

Zadrugna obitelj Vuksanović iz Sapne, snimio I. Franić

morao bi ju **dovesti u red** u njihovom kiljeru (*Franić 1939, 109*). Poslovice da "Ženu jezik tuče" (*Jurkovac*), govori o stavu sredine u kojoj žena nije imala pravo glasa, odnosno nije imala šanse buniti se protiv inferiornosti, nepravednog odnosa i neravnopravnog statusa.

Nasilje prema ženama bila je svakodnevica na koju se nitko nije obazirao, jer se smatrala normalnom. Za svaku sitnicu, neposluh, ili krivo obavljeni posao, ženu se kažnjavalo batinama - **šakinjanjem**, namočenom štrangom (kandžija spletena od konoplje) ili bilo kakvom alatkom koja se muškarcu našla pri ruci. Nije se imala kome požaliti, štoviše krila je batine od drugih ukućana. Žene su na svu sreću stvorile pasivan obrambeni mehanizam, pri batinama su isturile pozadinu koja je bila dobro zaštićena **narifanim krilima** (karakteristični donji dio ženske nošnje požeškog kraja) kako bi ublažile udarce.

Spomenuli smo da su muževi i žene stupali u brak dogovorom njihovih obitelji, dakle bez ljubavi. To je rezultiralo vrlo raširenoj pojavi - izvanbračnih odnosa, koje su naši izvjestitelji redom konstatirali kao sveopću pojavu, osuđivali i dakako pripisivali ženama. No za preljub je uvijek potrebno dvoje.

Objed seoske djece i žena na imanju vlastelinstva Trenkovo

Uzrečica "Ženina druga, čovjekova ljuba" (*Grabarje*) nagoviještala je da su muškarci tražili seksualnu zadovoljštinu u najvećoj blizini.¹⁹ Varanje je bilo javna tajna, tako da je postojao i legalni naziv za drugu ženu, ljubavnicu - **inoča**. Potajno se smatralo da žena nije dobra ako uz muža ne zanima još kojeg susjeda. (*Cerovac, Grabarje*) Zanimljivo je da muški naziv za istu osobu ne postoji. Štoviše, i uvredljiva poslovice prekora samo žene: "Dok kuja repom ne mahne, psi ne lete za njom". (Čakalić, *GMP, Inv. br. E773*) Muža i ljubavnika iste žene selo je zvalo - **šogori**.

Žena koja je imala inoču, nije smjela prigovarati mužu jer bi u kiljeru dobila batina, štoviše morala je kriti njegov preljub pred zadrugom. (*Franić 1936, 109*) Pravi odnos muškaraca i žena vidi se najbolje na jednom banalnom, svakodnevnom primjeru - jelu. Uz različite varijante koje su se mijenjale tijekom vremena, muškarci (gazda, sinovi, sluge, mladići) jeli su za trpezom, iz tanjura, sjedeći na klupama, leđima okrenuti zidu, dakle licem prema sobi, dok su žene jele stojeći

AKO ŽENA NEĆE PRESTI, GOLA ĆE SE TEPSTI

nasuprot i grabeći sve iz jedne zdjele (*Franić 1936, 108*) ili sjedeći na *hoklicama/štokrlama* (stolice bez naslona) po kutovima u sobi sa tanjurom u rukama (*Jakšić*) ili sa djecom za malom *trpeskom* ili *sinijom* na tronošcima (*Čakalić, IEF, Rkp. br 801*).

Muškarci su uvijek kod sebe imali velike noževe - *federmesere*, a žene tek male *šklijoce* zapasane za krila, iako su im trebale gotovo pri svakom poslu. Žene se nisu smjele češljati pred muškarcima, nego su činile to u mraku u krevetu prije spavanja, ili ujutro. Za većinu družine bile su gotovo bez identiteta, nisu ih zvali po osobnim imenima nego po selu iz kojega su došle (snaš' Grabarka, snaš' Novoselka, snaš' Cerovka...)

Muškarci nisu smjeli znati za njihove zdravstvene probleme, posebno ženske prirode, žene su pred muškarcima tajile mjesečnice, trudnoće, pobačaje. Muževi nisu smjeli pred družinom pokazati nimalo pažnje prema ženi (*Franić 1936, 109*), a kamoli joj pomoći u nekim izrazito teškim poslovima. Doseljenici koji su došli sa nuklearnim obiteljima u naš kraj sa nevjericom i zgranutošću su prihvaćali međusobne odnose svojih novih susjeda. A naši starosjedioci su opet sa neodobravanjem gledali kako Česi ili Slovaci pomažu svojim ženama u većini gore nabrojanih "ženskih" poslova.

Početkom 20. stoljeća zadruge su se počele intenzivnije raspadati. Za to su dakako opet krivili žene. Naime, udajom za kćeri doseljenika koje nisu dolazile iz velikih obitelji i nisu se mogle prilagoditi gore opisanom režimu, nužno je dolazilo do pritiska žene da se bračni par odvoji.²⁰ Žene su također u želji da izbjegnu težak rad za sve članove zadruge i hijerarhijsko dno velike organizacije, potajno nagovarale svoje muževe za razlaz. Niti jedna bogatija djevojka iz manje obitelji nije se htjela udati za momka iz *vrpačke kuće*, tako da je izbor zadruge za bogatim i vrijednim djevojkama bio sve manji.

Seljakinje u trgovini (autor: S. Čalić), GMP

No jedan drugi fenomen navode naši izvori za raspad zadruga, a opet ženama za račun. Naime, kako je osnova privređivanja u zadržnim obiteljima bila jednaka raspodjela dobara u naturi (vuna, obuća i hrana), novac se nije među ukućanima uglavnom nikada dijelio. Pojedini članovima nešto novaca dolazilo je od prodaje nature sa *osebačke* zemlje, ali to je bilo nedovoljno za sve sitnice koje je žena morala priskrbiti za svoju obitelj (mužu duhan, djeci potrepštine za školu, kćerima ukrasne detalje za gizdu). Ženama je jedini izlaz bio da proizvode zadruge do kojih su mogle doći (brašno, grah...), uglavnom da ne zna nitko, a ponekad u dogovoru sa svim ženama, krišom odnose u trgovinu i predaju ili mijenjaju za potrepštine. Poslovica koju nam bilježi Čakalić, kaže: "Cila kuća nek radi, žena u pregači može raznit." (*Čakalić, GMP, inv. br. E 773*)

Kako su se raspadale zadruge, a mehanizacija preuzela veliki dio posla, tako su se mijenjale i uloge u pojedinim poslovima. U nuklearnim (malim) obiteljima žene nisu više mogle računati na podjelu poslova kakvu su imale u zadrugama, te su sad sve morale raditi same.²¹

Status udovica bio je teži od statusa udovaca. Iako su udovca, posebno s malom djecom gledali oženiti što prije, da može funkcionirati, udovicu su udavali, ako je htjela, najčešće za neoženjenog brata da ostane u zadrugi sa djecom. Ako bi se odlučila ipak udati za nekog drugog, morala je djecu napustiti i ostaviti zadrugi! (*Leček 2003, 455; Cerovac, Jakšić*) Nije nimalo bolje bilo niti ženama bez muževa u malim obiteljima. One su najčešće bile predmet oblijetanja mnogih muškaraca u selu od kojih su se teško mogle obraniti. Za svaki posao koji nisu same mogle napraviti, protuusluga za pomoć od susjeda ili muškaraca u selu bila je seksualne naravi (*Cerovac, Imrijevcji*). Dakako da im se u ovakvim okolnostima bilo lakše ponovno udavati.

ŽENSKA SUBKULTURA

"U ŽENA DUGA KOSA - KRATKA PAMET"

Ova nam poslovica govori kako je patrijarhalna sredina gledala generalno na sve žene, obzirom da je duga kosa do polovice 20. stoljeća bila dio folklornog izgleda. Osuđene zajedno na tešku sudbinu, posebno u zadrugama, žene su bile oslonjene jedna na drugu. Iako se međuženska solidarnost prepliće kroz sve elemente našeg prikaza (od pomoći savjetima kod udaje, pomoći i zaštiti pri trudnoći, porodu i pobačajima, organiziranosti kod potkradanja zadruge, zajedništva kod izrazito ženskih poslova, dijeljenje brige o djeci), ne smijemo zaboraviti još neke aspekte svrhovitog dijeljenja zajedničke sudbine.

Dok su muškarci u zadrugi imali svoja osnovna zanimanja (jedan se bavio svinjama, drugi konjima, treći zemljom, četvrti je bio kovač ili tesar), žene su se u moru svakodnevnih poslova izmjenjivale redom kroz instituciju *reduše*, a u većim zadrugama i *poreduše*.

¹⁹U Imrijevcima smo zabilježili običaj kada se mimoilaze dvoji svatovi, mlada iz jednih kola, onaj iz drugih kola dobaci jabuku koju će u prvoj bračnoj noći podijeliti sa mladoženjom. Kazivačica nam je skrenula pozornost na svoje razmišljanje da njen muž jede polovicu jabuke - druge mlade snaše i obratno!

²⁰Kad suknja dođe u kuću gotovo je! (Misli se na došjakinje koje nisu nosile krila) (Cerovac)

²¹Žene su možda i zagovarale raspadanje zadruga, u nadi da će sa svojim mužem i djecom kvalitetnije živjeti sami, ali to se nikako nije dogodilo. Naprotiv, kazivač iz Cerovca nam priča kako se njegova strina Pemica silno željela odvojiti od zadruge, pa kad joj je i uspjelo nagovoriti muža poslije nekoliko godina, ovako je komentirala: "Kad smo zajedno želi, za vrijeme ručka smo došli kući, jeli, obrisali usta i legli na jednosatni odmor, a sada moram sama i skuhati i postaviti stol i oprati sude i još stići u žetvu."

Svakih dva, tri ili osam dana (što je ovisilo o broju snaša u zadrugi), gazdarica bi određivala naizmjence zadrugne žene kao reduše. Reduše bi morale ustajati prije svih u zoru, ložiti peć, donositi i grijati vodu za umivanje, pripremati **ručak** (doručak) dok bi se ostatak družine podizao i obavio prve jutarnje poslove. Poslije prvog objeda, ukućani su kretali kuda koji, na posao, već prema rasporedu koji bi im gazda podijelio prethodne večeri, a reduša bi ostajala u kući odrađujući sve poslove usko vezane uz održavanje domaćinstva. Gazda i gazdarica su joj povjerali namirnice za dogovorene objede. Uz kuhanje, bavila se živadima (jaja koja je pokupila bila su njena) (Čakalić Rkp. 108, IEF; Imrijevi, Djedina Rijeka), nosila je napoj svinjama, muzla je krave, prerađivala mlijeko, brinula se za djecu ostalih žena i za bolesne, pekla je kruh i nosila **užinu** (ručak) **uzovnicima** (rabotarima) na polje, priređivala hranu za **lovru** (užina) i večeru, prala suđe. Njoj je pomagala poreduša ili mlada koja prvih godinu dana nije imala svoj red, a ponegdje i koja starija žena. Uglavnom je o njenoj spretnosti i kuharskoj vještini ovisilo kako će što bolje i ekonomičnije utrošiti povjerene joj namirnice. Upravo je na ovom poslu žena bila prozvana za potkradanje zadruge.

U navedenom djelu, Dunja Rihtman Auguštín zaključuje kako "U nemogućnosti da se otvoreno suprotstave zadrugnoj patrijarhalnoj ideologiji, koja je u ostalom podržavana i državnim zakonodavstvom, a ne samo običajnim pravom, ženama nije preostajalo drugo, nego da međusobnim sukobima (kojih je bilo jednako kao i muških sukoba unutar zadruge) nađu konstantne putove zajedničkog ponašanja i akcije." (Rihtman Auguštín 1982, 38)

ZAKLJUČAK

"ŽALI BOŽE PŠENICE KAD SU LOŠE ŽENICE"

Neupitno da su nam ova radnja i izložba srušile dio iluzija o romantičnom, idiličnom i zdravom životu na selu, oličenju nepokvarenih moralnih vrijednosti, no nije nam bila namjera stati uz bok feminističkih pokreta i osuđivati patri-

jarhalne odnose, ili muškarce uopće. Željeli smo u duhu ovogodišnje teme Međunarodnog dana muzeja "**Muzeji kao pokretači društvenih promjena i razvoja**", posredovati dio baštine, osvijestiti dio tradicijske kulture o kojemu često ne razgovaramo, pa i ne razmišljamo.

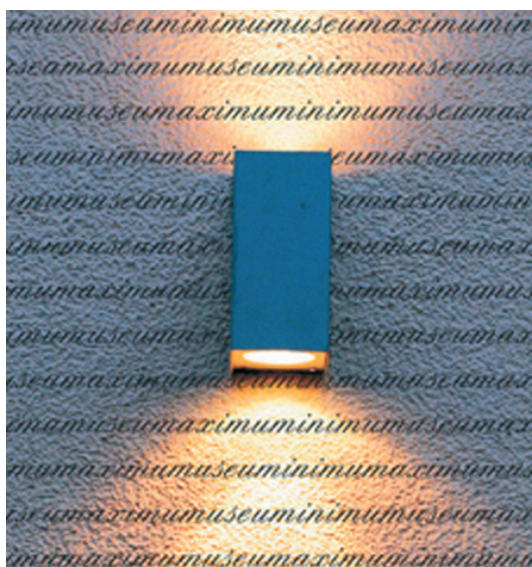
Jer muzeji nisu samo mjesta u kojima se predmetima tradicijske baštine daju inventarni brojevi, nego se proučavanjem, razumijevanjem i prezentiranjem oko njih plete priča koju vrijedi poslušati, koja nas možda ima što naučiti.

*Muzej je u službi društva, središte je kulturnog života zajednice i mjesto dijaloga. Zahvaljujući građi koju čuva i komunicira (prirodna i kulturna baština, materijalna i nematerijalna) omogućava uvid u društveni razvoj, život pojedinca i zajednice, doprinosi razumijevanju prošlosti, sadašnjosti i usmjerava u budućnost. Suvremeni muzej ima sve predispozicije da djeluje kao pokretačka snaga kulturne politike i da nas ohrabruje u razvijanju dinamičke vizije budućnosti. Muzejske institucije razvijaju vrijednosti globalnog dijaloga - međukulturalno razumijevanje i poštovanje ljudskih prava.*²²

Takvom stavu priključio se i Gradski muzej u Požegi, želeći upoznati i malo bolje razumjeti ženu požeškog sela, kako bismo bolje razumjeli i sebe. Možda ono što je ženi bilo najteže prije dvjesto godina, otežava joj život i danas, i to ne samo na selu - nerazumijevanje i nedostatak potpore najbliže okoline.

Bez obzira na korjenite promjene svih odnosa unazad šezdesetak godina, i danas kad večeri provodimo na globalnom sijelu sa cijelim svijetom uz televizor i internet, kao da se ništa nije promijenilo. U većini obitelji i urbane i ruralne sredine, dok okupljeni članovi nemaju potrebe međusobno razgovarati, žena uglavnom sprema djecu spavati, priprema odjeću cijeloj obitelji za jutro, kuha ručak za sutra, planira kućanske poslove i obaveze za cijeli tjedan, mjesec i godinu, psihički se pripremajući za sutrašnji radni dan kako joj se ne bi ostvarila ona narodna "Žali Bože pšenice kad su loše ženice". (Čakalić, GMP, inv. br. E 773)

Maja Žebčević Matić, dipl.etn.

Plakat ovogodišnjeg Međunarodnog dana muzeja

²²Tončička Cukrov: Smjernice za obilježavanje Međunarodnog dana muzeja 2008. godine, MDC

LITERATURA

1. **Matija Piller i Ljudevit Mitterpacher:** Putovanje po Požeškoj županiji, Osijek, 1995.
2. **Fra Kajo Agjić:** Ženidba, rietka dieca i manjak naroda, Prijatelj puka, Slavonac, 14, Požega, 1863.
3. **Ivo Franić:** Etnografske zabilješke iz Sreza Slavanskog Požeškog, Vjesnik etnografskih muzeja, Zagreb, 1936.
4. **Josip Buturac:** Stanovništvo Požege i okolice 1700-1950, JAZU, Zagreb, 1967
5. **Branko Kaloper:** Svadbeni običaji u Velikoj, Za dom spremni, Požega, 1941.
6. **Luka Ilić Oriovčanin,** 1846, Zagreb
7. **Grupa autora:** Svagdan i blagdan hrvatskoga puka, Zagreb, 1998.
8. **Aida Brenko:** Bijela kuga, Etnološka istraživanja, 11, Etnografski muzej, Zagreb 2006
9. **Maja Kožić:** Bračni život slavonske graničarske žene u svjetlu suvremenih izvora, Žena u seoskoj kulturi Panonije, Etnološka tribina, Zagreb, 1982.
10. **Suzana Leček:** Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918-1941, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003.
11. **Dunja Rihtman Auguštin:** O ženskoj subkulturi u slavonskoj zadruzi, Žena u seoskoj kulturi Panonije, Etnološka tribina, Zagreb, 1982.
12. **Josip Lovretić:** Otok, Privlačica, 1990.
13. **Marija Dekanović - Helebrant:** Žena u Slavoniji u svjetlu nekih historijskih i literarnih izvora 18. stoljeća, Žena u seoskoj kulturi Panonije, Etnološka tribina, Zagreb, 1982.
14. **Vesna Čučinović Konstantinović:** Analiza položaja žene u društvu i porodici, Žena u seoskoj kulturi Panonije, Etnološka tribina, Zagreb, 1982.
15. **Maja Bošković Stulli:** Žene u slavonskim narodnim pjesmama, Žena u seoskoj kulturi Panonije, Etnološka tribina, Zagreb, 1982.
16. **Grupa autora:** Seljačke obiteljske zadruge, Publikacija etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1960.
17. **Josip Barlek:** Običaji uz porođaj u okolici Zagreba, Etnološka istraživanja, 3-4, Zagreb, 1987.
18. **Ivanka Bakrač:** Pogrebni običaji u okolici Zagreba, Etnološka istraživanja, 3-4, Zagreb, 1987.
19. **Ivanka Bakrač:** Godišnji i radni običaji, Etnološka istraživanja, 3-4, Zagreb, 1987.
20. **Nevenka Škrbić:** Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka u selima u okolici Novske, Studia ethnologica croatica, 12/13, Zagreb, 2000/01
21. **Jelka Vince Paulla:** Amazonke iz Istre, na tragu istarskih u muško preobučenih žena, Studia ethnologica croatica, 10/11, Zagreb, 1998/99
22. **Lidija Zrnić:** Obiteljska zadruga Staver, Studia ethnologica croatica, 10/11, Zagreb, 1998/99
23. **Trpimir Vedriš:** Banovi Jovići, Studia ethnologica croatica, 14/15, Zagreb, 2002/2003

IZVORI

1. **Ivo Čakalić:** Poslovice (E773)
2. **Ivo Čakalić:** O žetvi, O kosidbi, O mlatidbi, Snašini običaji, (E759)
3. **Ivo Čakalić:** Zadruge u staro doba
4. **Ivo Čakalić:** O porodu (E772)
5. **Ivo Čakalić:** Pjesme, (E 326/1980, E 328/1980)
6. **Ivo Čakalić:** Svatovski običaji u Požeškom kraju (Rk 52, Ul. br 1972/53)
7. **Ivo Čakalić:** Zadruge u staro doba ili družine (Rkp 801, Institut za etnologiju i folkloristiku Zagreb)

KAZIVAČI

Jurkovac: LJUBA JANJIĆ, PERSA EMIĆ

Jakšić: ĐORĐE NIJEMČEVIĆ, DUŠANKA SUBOTIĆ, SMILJA SUBOTIĆ

Grabarje: DRAGICA KUNDAKČIĆ

Cerovac: IVICA PAVLOVIĆ, VERONIKA TREGER,

Imrijevc: KATA JAKOBOVIĆ, ANA BARIĆ

Paka: JANJA BRANKOVIĆ, TEREZIJA CVJETKOVIĆ

Sovski Dol: ANA BRBLIĆ

Djedina Rijeka: DRAGICA MIČEVIĆ, ANA RADIČEVIĆ, MILA MARTINOVIĆ

KATALOG IZLOŽAKA

TEKSTILNI PREDMETI ZA ZADRUŽNU SOBU I KILJER

1. MARAMICA,
GMP, E 462
2. OPLEĆAK,
GMP, E 939
3. OPLEĆAK,
GMP, E 444
4. KRILA,
GMP, E 474
5. KRILA,
GMP, E 476
6. KRILA,
GMP, E 821
7. KRILA,
GMP, 10 827
8. KRILA,
GMP, E 821
9. MUŠKA NARODNA NOŠNJA,
GMP, 11.451
10. STOLNJAK,
GMP, E 489
11. STOLNJAK,
GMP, 11.448
12. JAGLUK,
GMP, E 754
13. JAGLUK,
GMP, E 911
14. PONJAVA - PREKRIVAČ,
GMP, E 843
15. PEŠKIR,
GMP, E 392
16. PEŠKIR,
GMP, E 395
17. PEŠKIR,
GMP, E 397
18. PEŠKIR,
GMP, E 382
19. PEŠKIR,
GMP, E 383
20. PEŠKIR,
GMP, 11.456
21. PONJAVA - PLAHTA,
GMP, 10.246
22. PONJAVA - PLAHTA,
GMP, 10.247
23. PONJAVA - PLAHTA,
GMP, 10.248
24. PONJAVA - PLAHTA,
GMP, 10.249
25. PONJAVA - PLAHTA,
Velika, Lidija Ivančević Španiček
26. ČEPE - PREKRIVAČ ZA KREKET,
GMP, 10.250
27. JASTUCI,
(darovala Julka Vuković, Donji Emovci), GMP, 11.433
28. PERINA,
GMP, 11.441

29. KRPARE - TRULJAČE,
(darovala Ljubica Kovačević,
Čaglin), GMP, 11.422

NAMJEŠTAJ, INVENTAR ZADRUŽNE SOBE I KILJERA I PREDMETI UZ OBIČAJE

1. BEŠIKA, GMP, E 4
2. TRONOŽAC- ŠTOLAC, GMP, E 11
3. TRONOŽAC, GMP, E 565
4. SANDUK ZA RUVO, GMP, 10.203
5. KREKET, (darovala Marija Petrić, Vetovo),
GMP, 11.407
6. DRVENO KORITO, GMP, 11.409
7. TANJUR, (darovala Ana Brblić, Sovski Dol),
GMP, 11.414
8. TANJUR, (darovala Mara Barić, Imrijevc),
GMP, 11.415
9. KOŠOV ZA ULJE, (darovao Ivo Poljaković, Sovski Dol),
GMP, 11.417
10. OGLEDALO, (darovala Julka Vuković, Donji Emovci),
GMP, 11.432
11. VILICA, (darovala Julka Vuković, Donji Emovci),
GMP, 11.436
12. VILICA, (darovala Julka Vuković, Donji Emovci),
GMP, 11.437
13. ŽLICA, (darovala Julka Vuković, Donji Emovci),
GMP, 11.438
14. VRLJICA, GMP, 11.443
15. SAT, GMP, 10.844
16. BUKARA, GMP, E 530
17. RASPELO, IVO ČAKALIĆ, 20.st., GMP, E 746
18. PRIKAZ CRKVE MAJKE BOŽJE,
IVO ČAKALIĆ, 20.st., GMP, E 744
19. SLIKA BOGORODICE,
IVO ČAKALIĆ, 20.st., GMP, E 745
20. ZIDNA SLIKA MAJKE BOŽJE,
IVO ČAKALIĆ, 20.st., GMP, E 748
21. ČUP, GMP, E 256
22. DRVENA ZDJELA, GMP, E 586
23. KARLICA, GMP, E 602
24. PUTARNICA, GMP, E 416
25. ČABAR, GMP, E 605
26. POSUDA - LONAC, GMP, E 276
27. POSUDA - VRC, GMP, E 327
28. ZEMLJANI LONČIĆ, GMP, E 751
29. DRVENA ŽLICA, GMP, E 711
30. NOŽ, GMP, E 758
31. ŠALICA, GMP, E 532
32. LONČIĆ, GMP, E 511
33. ČUP, GMP, E 893
34. POSUDA - ŠTUCNA, GMP, E 322
35. DRVENA ŽLICA, GMP, 10.817
36. ZDJELA, GMP, 11.452
37. ZDJELA, GMP, 11.453
38. ZDJELA, GMP, 11.454
39. ŠALICA, GMP, 11.455
40. STALAK ZA LAVOR,
(darovala Nada Subotić, Jakšić), GMP, 11.457

AKO ŽENA NEĆE PRESTI, GOLA ĆE SE TEPSTI

41. **ORMAR - STAKLENAC**,
(darovala Ljubica Kovačević, Čaglin), GMP, 11.458
42. **DJEČJI STALAK ZA STAJANJE**, GMP, 10.206
43. **STOLAC**, GMP, E 581
44. **OPANCI**, GMP, E 412
45. **KANDŽIJA**,
(darovao Ivan Matijević, Grabarje), GMP, 10.278
46. **LAVOR**,
(darovala Mirjana Šperanda, Požega), GMP, 11.461
47. **KLUPA**, Cerovac, Zdenka Bohović
48. **STOLICE - HOKLICE** (2 kom.),
Cerovac, Zdenka Bohović
49. **STOLICA**, Cerovac, Zdenka Bohović
50. **ŽLICE** (4 kom.), Cerovac, Zdenka Bohović

PREDMETI ZA PRERADU LANA I KONOPLJE

1. **TRLICA**, GMP, E 663
2. **GARGA**, GMP, E 434
3. **GARGA**, GMP, E 734
4. **GREBENI**, GMP, E 732
5. **KOLOVRAT**, GMP, E 735
6. **MOSURAČA**, GMP, E 727
7. **VRETENO**, GMP, E 616
8. **VRETENO**, GMP, E 617
9. **VRETENO**, GMP, E 690
10. **STALAK ZA VRETENO**, GMP, E 547
11. **STUPA (RUČNOG TIPA)**, GMP, 11.410
12. **STUPA (NOŽNOG TIPA)**, GMP, 11.440
13. **TKALAČKI STAN**, GMP, 10.294
14. **RAŠAK**,
(darovala Ana Radičević, Djedina Rijeka), GMP, 11.416
15. **POVJESMO**,
(darovala Julka Vuković, Donji Emovci), GMP, 11.427
16. **ČEKRK**, GMP, E 563
17. **VITLIĆ**, GMP, E 725
18. **PRESLICA BAŠLJUKARA**, GMP, E 18A
19. **DRGLAC ZA PRERADU LANA**,
Jakšić, Đorđe Nijemčević

PREDMETI VEZANI ZA PRANJE RUBINE

1. **PRAČAK**,
GMP, E 996
2. **PRALJKA**,
GMP, E 585
3. **RIFLJAČA**,
GMP, E 698
4. **KORITO**,
GMP, E 600
5. **REŠETO**,
GMP, E 682
6. **PARJAČA**,
GMP, 11.400
7. **STOLNJAK - LUŽNJAK**,
GMP, 11.450
8. **KRIŽNJAČA - STALAK ZA PARJAČU**,
GMP, E 11.449
9. **DRVENO KORITO**,
GMP, 10.891

PREDMETI VEZANI UZ DVORIŠTE I POLJE

1. **BOSTANSKA METLA**,
(darovao Stipo Jakobović, Imrijevcu), GMP, 11.418
2. **KOTARICA**,
(darovao Mato Barić, Imrijevcu), GMP, 11.419
3. **KORPA**,
(darovao Mato Barić, Imrijevcu), GMP, 11.420
4. **LJESA ZA SUŠENJE TARANE**,
(darovala Ljubica Kovačević, Čaglin), GMP, 11.421
5. **ZEC - RUNJAČA ZA KUKURUZ**,
GMP, 11.442
6. **DRVENA POSUDA - KABRAN, ŠENIK**,
GMP, 11.445
7. **GRABLJE**,
GMP, 11.447
8. **VILE**,
GMP, E 637
9. **SIMPLA**,
GMP, E 669
10. **TESTIJA**,
GMP, E 595
11. **PONJAVA**,
GMP, E 488
12. **SRP**,
GMP, E 543
13. **JARAC - NOGARI ZA PILJENJE DRVA**,
GMP, 11.444
14. **TESTERA**,
Čaglin, Ljubica Kovačević
15. **ČABAR**,
Jakšić, Đorđe Nijemčević

Zahvala svima koji su nam pomogli svojim donacijama, informacijama i savjetima:

Mira Ćosić iz Milanluga • Ljubica Kovačević • Amalija i Zvonko Fridrich iz Čaglina • Blanka Hribar - Čmelar i Vladimir Pavkov • Ana Brblić • Ivo Poljaković • Manda Stanković iz Sovskog Dola • Ana Radičević • Dragica Mičević iz Djedine Rijeke • Đorđe Nijemčević • Nada Subotić iz Jakšića • Vladimir Budimlić iz Stare Lipe • Julka Vuković iz Donjih Emovaca • Terezija Cvjetković iz Pake • obitelj Barić • obitelj Jakobović i Kata Jakobović iz Imrijevacu • Ivan Svoboda iz Kaptola • Brankica Potnar iz Pleternice • Mirna Markanović • Ruža Kiš • Zdenka Bohović iz Cerovca • Blaženka Rakić • KUD "Poljadija" iz Grabarja • Pekara "Proljeće" • Ekocentar "Javorove livade" Mokreš • PP "Grbić" d.o.o. • Branko Samardžija Stolarska radionica "Sokolovac"

Kolegicama i kolegama iz Muzeja Požega:

Mirjana Šperanda • Lidija Ivančević Španiček • Tatjana Pajkr Engelmann • Dubravka Sokač Štimac • Anita Pečur • Miro Banožić • Danijel Budimlić • Maja Jajčević

IMPRESSUM

GRADSKI MUZEJ

MATICE HRVATSKE 1
34000 POŽEGA
tel/fax: 034/272-130
email: info@gmp.hr
www.gmp.hr

Pokrovitelji izložbe

MINISTARSTVO KULTURE RH
GRAD POŽEGA

Autorica izložbe i kataloga

MAJA ŽEBČEVIĆ MATIĆ, dipl. etn.

Stručna pomoć i katalog predmeta

DUBRAVKA MATOKOVIĆ, prof.

Tehnički postav izložbe

BORIS KNEZ, VERA HODAK

Izrada maketa i slikarski radovi

MARIJA MATIJANIĆ

Lektura

VJEKOSLAV MARIĆ, prof.

Priprema kataloga

AUREA MARKETNG

Tisak

TISKARA POŽEGA

Naklada

250 komada

POVODOM MEĐUNARODNOG DANA MUZEJA 18. SVIBNJA